

ΓΙΑΤΙ ΔΕΝ ΠΑΝΕ ΝΑ ΔΟΥΛΕΨΟΥΝ; Η ΜΕΓΑΛΗ ΠΑΡΑΙΤΗΣΗ ΚΑΙ Η ΠΟΛΕΜΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

Το ελληνικό κράτος φτιάχνει διαρκώς πολιτικές για την εργασία. Πολιτικές κατάλληλες για την κάθε εποχή και σύμφωνες με τις κάθε φορά προτεραιότητές του. Έχει εμπειρία στην οργάνωση της εργασίας και στη διαχείριση της εργατικής δύναμης. Εμπειρία που την έχει αποκτήσει σε περιόδους πολιτικής αστάθειας, παγκόσμιων πολέμων, εμφυλίου, χούντας, ενώ έχει στην πλάτη του ήδη τρεις δεκαετίες εκμετάλλευσης εκατοντάδων χιλιάδων μεταναστών εργατών. Οπότε, αν μη τι άλλο διαθέτει ικανότητες σχεδιασμού επιθετικών πολιτικών σε βάρος της εργατικής του τάξης. Κι οπότε είναι να αναρωτιέται κανείς σε τι πραγματικά αναφέρονται οι κάθε είδους αναλυτές όταν μιλάνε για τη «Μεγάλη Παραίτηση». Μιλάνε με τόση βεβαιότητα και με τόση τακτικότητα που στο τέλος μπορεί όντως να το πιστέψουμε ότι στις εποχές που ζούμε χιλιάδες εργαζόμενοι, παγκοσμίως,¹ την είδαν ξαφνικά «παράτάω τη δουλειά, θα κάνω τη ζωή μου, έχω αμέτρητες επιλογές». Για να μη μας βρει, λοιπόν, κανένα τέτοιο κακό, ας πούμε ευθύς εξαρχής ότι το ζήτημα που πρέπει να μας αφορά είναι η κρατική ενασχόληση με την εργασία, η συστηματική κατάσχεση νέων κρατικών σχεδίων που εμπεριέχουν τα διδάγματα του παρελθόντος και εξαπολύονται με ακόμα μεγαλύτερη σφοδρότητα εις βάρος μας. Στις γραμμές που ακολουθούν, θα υποστηρίξουμε ότι πίσω από την κωδική ονομασία «Μεγάλη Παραίτηση» αποκρύπτονται κρατικές πολιτικές της τελευταίας διετίας. Όπως είναι, για παράδειγμα, η εκ περιτροπής εργασία, δηλαδή η μερική απασχόληση όσο το δυνατόν περισσότερων ατόμων που δοκιμάστηκε επίσης στην πράξη εν όψει του Β' Παγκοσμίου Πολέμου.

Ποιο είναι το πρόβλημα;

Δεν υπάρχουν αεροδρόμια που υπολειπόμενα και πτήσεις που ακυρώνονται ή μία μετά την άλλη γιατί λείπει το απαραίτητο προσωπικό. Ούτε τα ξενοδοχεία και η εστίαση έχουν πρόβλημα επειδή ξαφνικά δεν μπορούν να βρουν σερβιτόρους, καθαριστές κλπ. Το γενικό φρακάρισμα που εμφανίζεται εδώ και πάνω από δύο χρόνια σε μια σειρά από οικονομικές δραστηριότητες είναι το αποτέλεσμα συγκεκριμένων κρατικών πολιτικών κι όχι ατομικών πρωτοβουλιών διαφόρων μπουχτισμένων εργαζομένων. Κατά συνέπεια, όταν ακούμε για τις «50.000 άδειες θέσεις εργασίας» πρέπει να σκεφτόμαστε δύο πράγματα: πρώτον, ότι οι θέσεις αυτές είναι λίγο πολύ στον αέρα μιας και το ελληνικό κράτος δεν μπορεί να εγγυηθεί ότι θα έρθουν τόσο τουρίστες και για τόσο χρονικό διάστημα όσο συνηθίζονταν. Και δεύτερον, πρέπει να έχουμε κατά νου ότι οι πρόσφατες κρατικές πολιτικές ανάγκασαν 50.000 εργάτες να σταματήσουν να δουλεύουν εκεί που δούλευαν κι όχι ότι 50.000 εργάτες δεν πάνε να δουλέψουν γιατί έτσι αποφάσισαν οι ίδιοι.

Είναι αλήθεια ότι οι μισθοί που προσφέρουν τα αφεντικά του ελληνικού τουρισμού είναι γενικά χαμηλοί, ότι τις συνθήκες και τις ώρες εργασίας είναι απλά αδύνατο να τις αντέξει κανείς, ότι οι ξενοδοχοί κι οι μαγαζάτορες ζητάνε ακόμα περισσότερες επιχορηγήσεις και φοροαπαλλαγές κι ακόμα περισσότερα κρατικά προγράμματα για να εξασφαλίσουν φθηνή εργασία μέσω ΟΑΕΔ. Όλα αυτά, όμως, αποτελούσαν μια «αντικειμενική πραγματικότητα» και στην προ-κορονοϊού εποχή. Τι, με ροδοπέταλα φτιάχτηκε το ανταγωνιστικό, εξαγωγίμο τουριστικό προϊόν; Εκείνο, πάντως, που άλλαξε τα δεδομένα ήταν η δραστική κρατική παρέμβαση το 2020 που σχεδόν απαγόρευσε τα ταξίδια, επέβαλε πιστοποιητικά και περιορισμούς στην πληρότητα των χώρων διαμονής και ψυχαγωγίας και η οποία παρέμβαση συνεχίζει να εξελίσσεται ακόμα κι όταν υποτίθεται ότι τα μέτρα έχουν χαλαρώσει. Για άλλη μια φορά, λοιπόν, βλέπουμε ότι το κράτος και τα αφεντικά δεν έχουν το πρόβλημα που μας λένε ότι έχουν εν προκειμένω, ότι δεν μπορούν να βρουν εργάτες διαθέσιμους προς εκμετάλλευση. Το πρόβλημα του κράτους είναι το πώς θα πραγματοποιείται απρόσκοπτα η εκμετάλλευση της εργασίας με σαφώς χειρότερους όρους για την εργατική τάξη. Το πώς δηλαδή θα συνεχίσει να απορρυθμίζει συστηματικά την εργασία, και όλο και πιο συνολικά τη ζωή, με σκοπό την επαναρρύθμισή τους σε νέες βάσεις. Οπότε, ποια Μεγάλη Παραίτηση; Εδώ έχουμε να κάνουμε με την ανάδυση της εκ περιτροπής καθημερινότητας: εκ περιτροπής δουλειά, εκ περιτροπής κατανάλωση ενέργειας και τροφίμων, εκ περιτροπής μετακίνηση και η λίστα συνεχώς διευρύνεται.

Οι μορφές εργασίας που ταιριάζουν στην «οικονομία πολέμου»

Εκείνον τον Μάρτη του 2020, όταν άρχισε να πέφτει το ταβάνι πάνω στο κεφάλι μας, ο πρωθυπουργός μάς απευθυνόταν με διαγγέλματα σπέρνοντας τρόμο και σύγχυση με το τσουβάλι. Ο Μησοτάκης δεν μιλούσε βέβαια ως άτομο, αλλά ως εκπρόσωπος του ελληνικού κράτους που είχε αναλάβει να μας εξοικειώσει με τις γενικές τάσεις της πολεμικής κοινωνικής πολιτικής που θα άρχιζε να ξεδιπλώνεται άμεσα μπροστά στα μάτια μας. Τότε, η προσοχή μας επικεντρωνόταν στις αδιανόητες κρατικές εντολές που απαιτούσαν μούγκα και μάντρωμα στο σπίτι, ενώ δεν σταμάταγαν να κουνάνε το δάχτυλο στους «αντικοινωνικούς». Και πολύ σωστά. Υπήρχαν, όμως, και κάποια άλλα σημεία που ίσως σήμερα να γίνονται πιο κατανοητά απ' ό,τι τότε:

«Όλοι, άλλωστε, μιλούν για «συνθήκες πολέμου». Συνεπώς και η οικονομία οφείλει να είναι «οικονομία πολέμου». Αυτό που βιώνουμε δεν είναι «15 μέρες χαλαρών διακοπών» που μόλις τελειώσουν θα επιστρέψουμε όλοι στο πριν, σαν να μην συνέβη τίποτα».²

Ήδη από το 2020, λοιπόν, ο εκπρόσωπος του ελληνικού κράτους μάς είχε ενημερώσει για τη μετάβαση από την προ-πολεμική στην πολεμική οικονομία σφυρίζοντας την επίσημη έναρξη των στερήσεων και των περιορισμών. Και ένα από τα πρώτα μέτρα που επιβλήθηκαν προς αυτή την κατεύθυνση ήταν το κλείσιμο ολόκληρων κλάδων της οικονομίας με κρατική εντολή, καθώς και η εφαρμογή της εκ περιτροπής εργασίας. Σύμφωνα με τα επίσημα στοιχεία της ΕΛΣΤΑΤ, τον Μάρτη του 2020 μπήκαν σε αναστολή λειτουργίας 223.371 επιχειρήσεις, δηλαδή το 15,7% του συνόλου των επιχειρήσεων στη χώρα.³ Οι υπάλληλοι αυτών των επιχειρήσεων, όσοι δηλαδή είχαν κάποια σύμβαση, μετατράπηκαν μέσα σε μια νύχτα από μισθωτοί σε παραλήπτες ειδικού τύπου επιδομάτων και δεν άργησαν να καταλάβουν ότι όταν και αν επέστρεφαν στη δουλειά τους, αυτό θα γινόταν με χειρότερους από πριν όρους. Σε μια σειρά από κατοκληρωμένες και σε μεγάλο βαθμό εποχικές δουλειές σε χώρους διασκέδασης, εστίασης και φιλοξενίας, το κράτος και τα αφεντικά είχαν άρει

Η κυρία Αχτσιόγλου την εποχή που ήταν υπουργός Εργασίας και η φαντασία είχε έρθει στην εξουσία...

Συνωστισμός στο αεροδρόμιο Χίθροου του Λονδίνου «λόγω έλλειψης προσωπικού». Να ρωτήσουμε την κυρία Αχτσιόγλου μήπως έχει κι εκεί κανένα κίνημα.

πλέον τις όποιες εγγυήσεις τους (π.χ ότι θα δουλεύεις για όσο διάστημα έχεις συμφωνήσει). Για πόσο διάστημα, όμως, θα ζούσε κανείς με 534 ευρώ; Από την άλλη, τι είδους ζωή θα αναγκαζόταν να κάνει αν δούλευε δυο μέρες την εβδομάδα ή τρεις μήνες τον χρόνο;

Από τότε μέχρι σήμερα, προφανώς, πολλοί από εκείνους τους υπαλλήλους απολύθηκαν, παραιτήθηκαν, αναζήτησαν άλλη δουλειά, κάποιιοι μετανάστες πήγαν σε άλλη χώρα για να βρουν κάπου να δουλέψουν και γενικά κοίταξαν να τα βγάλουν πέρα με τα νέα δεδομένα που έθετε η κρατικά επιβεβλημένη αβεβαιότητα. Κι αυτό συνέβη σε παγκόσμιο επίπεδο. Ε, τις συνέπειες αυτής της κρατικής επιλογής, του να δουλεύουν δηλαδή όλο και περισσότεροι από λίγο, τη μία εδώ και την άλλη εκεί, ανάλογα με τις ανάγκες του εκάστοτε καπιταλισμού σε συνθήκες παγκόσμιας ρευστότητας και διακρατικών πλακωμάτων, οι εγκέφαλοι των αφεντικών τις ονόμασαν «Μεγάλη Παραίτηση». Ενώ λοιπόν τα δυτικά κράτη, το καθένα για λογαριασμό του, έχουν βάλει μπροστά μεθόδους οργάνωσης της ζωής και της εργασίας που επιφέρουν τη ραγδαία υποτίμηση και οδηγούν τον πάτο της εργατικής τους τάξης σε συνθήκες σχεδόν πείνας, μας λένε ότι πρέπει να αποσιωπούμε αυτή την κατάσταση και να μιλάμε για τη λεγόμενη Μεγάλη Παραίτηση. Βάζοντας, δηλαδή, στο επίκεντρο τους εργάτες φροντίζουν να κρατούν εκτός κάδρου τις κρατικές πολιτικές για την εργασία και να περνάει ασχολίαστο το χτίσιμο της πολεμικής οικονομίας.

Αριστεροί διαχειριστές εργατικής δύναμης

Έχοντας αυτά κατά νου, καταλαβαίνει κανείς ότι διάφορες αριστερές «ευαισθησίες» περί βελτίωσης των συνθηκών εργασίας κι αιτήματα για μισθολογικές αυξήσεις μπορεί να είναι χρήσιμα, αφού ξεπλένουν την αριστεροδεξιά συστράτευση των λοκντάουν, στην ουσία τους όμως είναι εκτός τόπου και χρόνου, μιας και διακηρυγμένος στόχος του κράτους (κι όχι απλώς του κάθε αφεντικού) είναι η γενικευμένη υποβάθμιση του βιοτικού επιπέδου και κυρίως όσων ζουν από τον μισθό τους. Όταν, μάλιστα, ανάλογα επιχειρήματα προέρχονται από πολιτικά στελέχη όπως η συριζαία φεμινίστρια και πρώην υπουργός Εργασίας, κυρία Έφη Αχτσιόγλου, το πράγμα πάει και λιγάκι παραπέρα. Γιατί πίσω από την και καλά αγωνία μην τυχόν και παραβιαστούν τα υποτιθέμενα εργασιακά δικαιώματα, υπάρχει η πραγματική αγωνία για τον έλεγχο και τη διαχείριση του εργατικού δυναμικού. Υπάρχει η διαρκής κρατική ενασχόληση με το πώς θα γίνει εφικτή η κινητοποίηση κάθε διαθέσιμου για εργασία ατόμου. Σε πρόσφατο άρθρο της, η κυρία Αχτσιόγλου παρουσιάστηκε ως υπερασπιστρια όσων δουλεύουν στον τουρισμό κι έρχονται αντιμέτωποι με:

«δεκατετράωρη ορθοστασία, μηδέν ρεπό, λεφτά που παρακρατούνται από τον μισθό για διαμονή και φαγητό, διαμονή σε κοντέινερ και, φυσικά, το περιστασιακό χέρι του εργοδότη που απλώνεται με άνεση όπου φτάνει «γιατί μια οικογένεια είμαστε εδώ»».⁴

Παράλληλα, εντόπισε κίνημα εκεί όπου δεν υπάρχει ούτε ίχνος του (ως γνωστόν, πρώτα βγαίνει η ψυχή και μετά το χούι του συριζαίου):

«[...] η αυθόρμητη τάση ανυπακοής των νέων εργαζομένων που έχει εμφανιστεί στον τουρισμό δεν είναι ένα καπρίτσιο της στιγμής, αλλά ένδειξη μιας βαθύτερης διεργασίας: οι νέες και οι νέοι με τη στάση τους απαιτούν ριζικές αλλαγές στην εργασιακή καθημερινότητα».

Και υποστήριξε ότι πρέπει να ακολουθηθούν πολιτικές που «θα επενδύσουν πόρους και φαντασία στην ενδυνάμωση των νέων εργαζομένων». Η κυρία Αχτσιόγλου δεν μας εξήγησε γιατί ακριβώς θα χρειαστεί η φαντασία και η ενδυνάμωση. Μήπως για να συσταθεί κανένας κρατικός φορέας στα πρότυπα της «Εργατικής Οργανώσεως Μετακινήσεως και Προστασίας Ανέργων» του 1939 που αναλάμβανε να προμηθεύει με εργάτες τα αφεντικά για όσο χρόνο τους χρειαζόνταν; Αν, δηλαδή, είσαι άνεργος στην Αθήνα και υπάρχει ανάγκη να πας να μαζέψεις ελιές στην Πελοπόννησο ή να πλύνεις πιάτα στη Σαντορίνη για δυο μήνες, γιατί να μη σε πακετάρουνε και να σε στείλουνε εκεί για δουλειά; Και μετά τους δυο μήνες, όλο και κάτι θα βρει το κράτος να σε κάνει. Η μεταξική προετοιμασία για τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο είναι γεμάτη από μεθόδους σχεδιασμού της οικονο-

μίας και «καλές ιδέες» σε βάρος των εργατών. Όποιος δεν μας πιστεύει, ας ξαναδιαβάσει το σχετικό με τον Ζολώτα άρθρο αυτού του τεύχους.

Συνοψίζοντας, να επαναλάβουμε εκείνο που είπαμε από την αρχή. Η συζήτηση περί Μεγάλης Παραίτησης αποκρύβει το πλέγμα των κρατικών πολιτικών για την εργασία που ξεδιπλώνονται εδώ και δυο χρόνια. Αποσιωπά τον κρατικό σχεδιασμό και τη διαρκή ενασχόληση των αρμόδιων μηχανισμών με το πού πρέπει να κατευθύνεται η εργατική δύναμη και με τι όρους να πραγματοποιείται η εκμετάλλευσή της σε εμπόλεμες εποχές σαν τις δικές μας. Όμως είναι ακριβώς αυτές οι κρατικές πολιτικές που πρέπει να κοιτάμε: αυτά τα συνεχώς αυξανόμενα μέτρα «ενάντια στην πανδημία», «ενάντια στην ακρίβεια», «ενάντια στην ανεργία» που κεντάνε βελονιά τη βελονιά την οικονομία του πολέμου, κάνοντας την καθημερινότητά μας αφόρητη.

1. Ενδεικτικά για την περίπτωση των ΗΠΑ, βλέπε Emma Goldberg, "All of those quitters? They're at work", *New York Times*, 13/05/2022.
2. «Διάγγελμα Μητσοτάκη για τον κορονοϊό: Είμαστε σε πόλεμο με σόρατο, αλλά όχι με ανίκητο εχθρό», *in.gr*, 17/03/2020.
3. «Εξέλιξη κύκλου εργασιών επιχειρήσεων σε αναστολή λειτουργίας λόγω της πανδημίας της νόσου του κορωνοϊού 2019», δελτίο τύπου ΕΛΣΤΑΤ, 17/05/2022.
4. Έφη Αχτσιόγλου, «Η Μεγάλη Παραίτηση και η «χάρη» της εργασίας», περιοδικό *Rolling Stone*, ένθετο στην *Εφημερίδα των Συντακτών*, 25/06/2022.

ΑΝΑΤΡΙΧΙΑΣΤΙΚΕΣ ΟΜΟΙΟΤΗΤΕΣ

Όταν λέμε ότι το ελληνικό κράτος έχει εμπειρία δεκαετιών στη λήψη μέτρων και τη χάρση πολεμικών πολιτικών για την εργασία, δεν υπονοούμε ότι χαρακτηρίζεται από κάποιου είδους παντοδυναμία. Κάθε άλλο. Ορισμένα μέτρα μπορεί να μείνουν ανεφάρμοστα σε περιόδους ρευστότητας, οι μεγαλεπήβολες πολιτικές μπορεί να προκαλέσουν αυξημένη και μη διαχειρίσιμη κοινωνική δυσάρεσκεια, άσε που η αβέβαιη έκβαση των διακρατικών ανταγωνισμών επιβάλλει από μόνη της τον διαρκή επαναπροσδιορισμό των προτεραιοτήτων στο εσωτερικό. Είπαμε: ρευστότητα. Αξίζει, όμως, να επιστρέφει κανείς σε παλιά μέτρα για να καταλαβαίνει καλύτερα τα πιο πρόσφατα. Οι δεκαετίες του '30 και του '40, άλλωστε, συνιστούν πραγματικό ορυχείο κρατικών πολιτικών και γι' αυτό μπορούν να φανούν βοηθητικές για τους σκοπούς μας. Όπως μπορεί να δει κανείς στο κάπως τεχνικό, αλλά παρ' όλα αυτά διαφωτιστικό άρθρο του Σωτήριου Αγαπητίδη «Η επίδραση του πολέμου επί της κοινωνικής πολιτικής» που δημοσιεύθηκε το 1940,¹ λίγο πριν το ξέσπασμα του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, τα κράτη –και αυτά που ήταν από τη σωστή πλευρά της Ιστορίας και αυτά που ήταν από τη λάθος- ενδιαφέρονταν ιδιαίτερα για τους όρους διεξαγωγής της παραγωγικής διαδικασίας, καθώς και τους όρους αναπαραγωγής της εργατικής τάξης. Σύμφωνα με τον κύριο Αγαπητίδη, λοιπόν, τέθηκε σε εφαρμογή η αναστολή συμβάσεων, επιδιώχθηκε η μερική απασχόληση όσο το δυνατόν περισσότερων ατόμων, δηλαδή εφαρμόστηκε το σύστημα της εκ περιτροπής εργασίας, ενώ μπήκαν στην αγορά εργασίας μαζικά οι γυναίκες κι οι ανήλικοι. Καθιερώθηκαν, επίσης, ειδικά πολεμικά επιδόματα για διάφορες κατηγορίες εργαζομένων, ενώ χώρες όπως η Γαλλία προχώρησαν σε μείωση ενοικίου για τους στρατευθέντες και αναστολή της αποπληρωμής δανείων για τους ιδιοκτήτες των κατοικιών. Ταυτόχρονα, οι κρατικές υπηρεσίες προέβλεψαν σε διοικητικές διευκολύνσεις («ηπλοστεύθησαν αι διατυπώσεις», όπως διαβάζουμε) για να μπορούν οι ενδιαφερόμενοι να λαμβάνουν πιο γρήγορα τις «παροχές». Κι εμείς που νομίζαμε ότι ήταν ο κύριος Πιερρακάκης ο πρώτος που σκέφτηκε να περιορίσει τη χαρτούρα στις συναλλαγές του πολίτη με το δημόσιο κι ότι τα λεφτά από τα κρατικά επιδόματα έμπαιναν στους τραπεζικούς μας λογαριασμούς χάρη στην ψηφιοποίηση και τις έξυπνες πλατφόρμες του...

1. Το συγκεκριμένο άρθρο περιλαμβάνεται στο ίδιο τεύχος της *Επιθεωρήσεως Κοινωνικής και Δημοσίας Οικονομικής* με εκείνο του Ζολώτα που παρουσιάζεται σε προηγούμενες σελίδες του περιοδικού που κρατάτε στα χέρια σας. Ο κύριος Αγαπητίδης γεννήθηκε το 1910 και στον Μεσοπόλεμο πήρε διδακτορικό από τη Σορβόνη, με θέμα το οικονομικό σύστημα της φασιστικής Ιταλίας. Το 1949, έγινε καθηγητής οικονομικών στο Πολυτεχνείο.